

Recenzja pracy doktorskiej pt.:

„Analiza porównawcza wybranych aspektów stylu życia w tym żywienia osób z zaburzeniami nerwicowymi oraz osób zdrowych”, wykonanej przez mgr Zofię Musiał w Zakładzie Pielęgniarstwa Klinicznego Instytutu Pielęgniarstwa i Położnictwa na Wydziale nauk o Zdrowiu UJ CM pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Małgorzaty Schlegel-Zawadzkiej

Ocena wyboru tematu

Na początku lat 70 tych XX wieku, Marc Lalonde, przedstawił koncepcję „pól zdrowia” - czterech czynników warunkujących dobrostan psychiczny i fizyczny człowieka – czyli zdrowie. W modelu tym, dominującym polem jest styl życia, na który składają się między innymi takie elementy jak aktywność fizyczna, sposób żywienia, umiejętność radzenia sobie ze stresem. Zachowania żywieniowe mają ogromny wpływ na jakość życia, jednakże wiedza na ich temat jest często niewystarczająca, co wynika z trudności metodologicznych jak również braku umiejętności właściwej interpretacji wyników badań. Niewłaściwe zachowania żywieniowe przekładają się na zaburzenia w stanie zdrowia, prowadząc w dalszej perspektywie czasowej do rozwoju chorób u podłoża rozwoju których leży niewłaściwy sposób żywienia. Z drugiej strony, właściwie zbilansowana i urozmaicona dieta może być elementem profilaktyki, a nawet wsparcia leczenia farmakologicznego różnych jednostek chorobowych – w tym także tych dotyczących zdrowia psychicznego. Ten ostatni aspekt wydaje się szczególnie cenny, biorąc pod uwagę istotny wzrost w ostatnich latach zachorowań na choroby psychiczne we wszystkich grupach wiekowych, stając się największym wyzwaniem zdrowotnym XXI wieku. Wśród zaburzeń psychicznych, w ponad 1/3 przypadków diagnozuje się zaburzenia nerwicowe o złożonej etiologii, które w sposób istotny mogą wpływać na codzienne funkcjonowanie jednostki. Nie dziwi, zatem fakt, podjęcia przez

Doktorantkę badań porównawczych, dotyczących wybranych elementów stylu życia grupy osób z zaburzeniami nerwicowymi oraz osób zdrowych. Szczególną uwagę zwrócono na zachowania żywieniowe, które, jak wiadomo są istotną jego składową.

Staje się więc oczywiste, że podjęte tego przez Doktorantkę badania są w pełni uzasadnione. Wskazują, że temat pracy doktorskiej został wybrany w oparciu o dogłębną analizę problemu dokonaną przez Doktorantkę i jej Promotora.

Ocena układu redakcyjnego pracy

Rozprawa doktorska mgr Zofii Musiał jest opracowaniem zawierającym 119 stron maszynopisu. Praca została napisana w sposób zgodny z ogólnymi wymogami obowiązującymi w tego typu opracowaniach. Na dzieło składa się 5 głównych części obejmujących: wstęp – będący w zasadzie częścią teoretyczną pracy, cel badań, materiał i metody, wyniki badań oraz dyskusję, wnioski i postulaty. Poza typową numeracją poszczególnych rozdziałów, część teoretyczną poprzedza streszczenie w języku polskim i angielskim, natomiast po dyskusji, wnioskach i postulatach dodatkowo: ograniczenia badań, piśmiennictwo, spis tabel, rycin i wykresów oraz aneks. Uwagę zwraca poprawność językowa tekstu. Praca jest napisana językiem komunikatywnym, Treść przekazu jest jasno sformułowana, którą uzupełnia starannie dobrana forma. Istota problemu badawczego została wyraźnie zaakcentowana, co czyni ją bardziej czytelną, biorąc pod uwagę mnogość analizowanych parametrów badawczych. Praca zawiera łącznie 26 tabel, 4 ryciny oraz 52 wykresy. W tabelach 5 do 26 zebrano wyniki badań, poszerzono o graficzną prezentację (wykresy 5 do 52). W opinii recenzenta do części wynikowej powinny być także zaliczone wyniki badań zawarte w tabelach 3 i 4, których graficznym dopełnieniem są wykresy 2 do 4.

Doktorantka dołożyła wielu starań, aby tabele zawierające wyniki badań z poszczególnych etapów pracy, zostały skonstruowane w sposób jasny i przejrzysty. Na podkreślenie zasługuje fakt precyzyjnego opisu każdej tabeli. Uzupełnieniem strony redakcyjnej są ryciny i wykresy, które wzbogacają stronę redakcyjną pracy. Pewien niedosyt budzi brak prostego schematu badań, który uwypukliłby niezaprzeczalny wysiłek badawczy Doktorantki.

Opracowanie dużego zbioru danych i przygotowanie na ich podstawie wyników jest dla każdego badacza trudnym wyzwaniem, które niesie za sobą ryzyko

wystąpienia drobnych pomyłek/przeoczeń, które pojawiają się w trakcie redakcji pracy. Z obowiązku recenzenta chciałbym zwrócić uwagę na kilka drobnych uchybień. Proponowałbym aby „wzrost” (str. 34, 36) zastąpić wysokością ciała – zwłaszcza, że we wzorze na obliczanie wartości BMI nazewnictwo jest prawidłowe. Można również dyskutować czy powinniśmy mówić o częstotliwości czy raczej częstości spożycia pieczywa razowego, serów, owoców itd. ? (str. 44). Pewne wątpliwości może również budzić opis kolumny pierwszej w tabeli 8, czy też zbyt uproszczone opisy niektórych wykresów (np. wykres 8 jest graficzną reprezentacją procentu ogółu badanych – osoby chore vs osoby zdrowe, stosujących do słodzenia cukier, inny środek słodzący oraz miód). Jednakże należy podkreślić, że Doktorantka bardzo dobrze poradziła sobie z redakcją poszczególnych części pracy. Treść i forma nie przeszkadzają sobie, a wprost przeciwnie – wzajemnie się uzupełniają. Słowa uznania za opracowanie wyników badań i bardzo dobrze zredagowany fragment dysertacji (rozdział 5), dotyczący dyskusji wyników, uzyskanych wniosków i postulatów badawczych, który może być wzorem dla innych – tego typu opracowań.

Bibliografia i znajomość omawianej przez Doktorantkę problematyki

Dysertacja zawiera obszerną, obejmującą 127 pozycji bibliografię, starannie dobraną pod kątem założonego celu badawczego i wyselekcjonowaną ze zbiorów specjalistycznego piśmiennictwa krajowego i zagranicznego. W przeważającej większości (prawie 80%) są to pochodzące z ostatniej dekady, To niewątpliwy sygnał, potwierdzający aktualność i celowość podjętej problematyki badawczej. Prawie połowa zacytowanego piśmiennictwa, to publikacje zamieszczone w renomowanych czasopismach zagranicznych. Zestawienie to uzupełnia tzw. :netografia” obejmująca 7 dokumentów elektronicznych. To także wyraz dbałości Doktorantki o zapewnienie sobie wszechstronnej wiedzy w zakresie realizowanego zadania badawczego.

Sprawdzianem tej wiedzy jest dobrze zredagowany wstęp – będący *de facto* częścią teoretyczną pracy. Składa się na nią: epidemiologia zaburzeń psychicznych w ujęciu globalnym, regionalnym i na poziomie Polski/Małopolski, które są poprzedzone niepokojącymi danymi, mówiącymi o gwałtownym wzroście chorób psychicznych. Kolejny podrozdział dotyczy definicji zdrowia i czynników determinujących zdrowie. Rozwinięciem tego zagadnienia jest kolejny podrozdział traktujący o zachowaniach

pro- i antyzdrowotnych. Z uwagi na cel zaprogramowanych badań, część teoretyczną zamykają dwa podrozdziały traktujące o klinicznych podstawach zaburzeń nerwicowych z uwzględnieniem etiologii, epidemiologii i obrazu klinicznego tych schorzeń. Taki dobór tematów wskazuje na dobrą znajomość omawianej przez Doktorantkę problematyki, a sam wstęp należy uznać za wartościowe pod względem monograficznym opracowanie. Na bazie tych informacji, przekonywująco brzmi uzasadnienie podjętych przez Doktorantkę badań, będących jednocześnie miarą dojrzałości naukowej – cytując za Doktorantką „Poznanie i zrozumienie zachowań zdrowotnych, ich uwarunkowań oraz postrzegania przez ludzi swojego zdrowia stanowi podstawę do programowania edukacji zdrowotnej, której celem będzie kształtowanie stylów życia sprzyjających zdrowiu. Założenie to stało się punktem wyjścia do podjęcia badań porównawczych zachowań zdrowotnych osób z zaburzeniami nerwicowymi oraz deklarujących brak występowania chorób przewlekłych”. Oceniając całościowo ten fragment dysertacji nasuwa się stwierdzenie, że został on zredagowany w oparciu o dobrą znajomość piśmiennictwa. Część teoretyczna pracy została napisana dobrze, bez istotnych błędów logicznych, stylistycznych i merytorycznych. Piśmiennictwo zostało właściwie dobrane i prawidłowo zacytowane, zarówno w części teoretycznej pracy jak i w dyskusji wyników.

Ocena merytoryczna pracy

Dobór tematów omówionych w części teoretycznej pracy, bezproblemowo wprowadza czytelnika w istotę zagadnienia, które postanowiła rozwiązać Doktorantka. Definiuje to w sposób jasny w celu pracy, a mianowicie „ocena porównawcza wybranych elementów stylu życia osób z zaburzeniami nerwicowymi oraz osób zdrowych”.

W wymiarze szczegółowym, to uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- czy istnieją różnice w zwyczajach żywieniowych badanych grup kobiet i mężczyzn, w tym także stosowania używek,
- czy istnieją różnice w formach spędzania wolnego czasu oraz dbałości o zdrowie
- czy istnieją różnice w reakcjach na stres i wsparciu otoczenia

- czy płeć, wiek oraz poziom wykształcenia mają wpływ na zachowania zdrowotne.

Nakreślone cele badawcze znalazły swoje odbicie w postawionych hipotezach badawczych, których weryfikacja na podstawie uzyskanych wyników badań nadała pracy zarówno aspekty poznawcze jak i praktyczne.

Doktorantka przeprowadziła badania metodą sondażu diagnostycznego wykorzystując Inwentarz Zachowań Zdrowotnych, Skalę Satysfakcji z Życia oraz własny kwestionariusz ankiety. Dodatkowo, wykorzystując dane z pomierzenia obliczono wskaźnik wagowo-wzrostowy (BMI) oraz zmierzono ciśnienie tętnicze krwi. Badania zostały przeprowadzone w okresie od stycznia do października 2011 roku. Słowa uznania – zarówno dla Promotora, jak i Doktorantki za podjęcie tematu badawczego i wyczucie, że problem ten z każdym rokiem będzie narastał i nie straci na swojej aktualności. W badaniach wzięło udział 213 osób – kobiet i mężczyzn w wieku powyżej 18 roku życia. Ostatecznie – po uwzględnieniu kryteriów włączenie/wyłączenia w eksperymencie wzięło udział 200 osób (dwie równoważne grupy liczące po 100 osób z zachowaniem równego podziału na płeć – kobiety vs mężczyźni 50/50). W grupie A znalazły się osoby z potwierdzonym rozpoznaniem z grupy F40-F48 (wg klasyfikacji IDC-10), natomiast w grupie B osoby zdrowe. Badania przeprowadzono za zgodą Komisji Bioetycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w trzech szpitalach oraz w Poradni Zdrowia Psychicznego. Właściwy eksperyment został poprzedzony badaniami pilotażowymi (20 osobowe grupy z A i B). Analizę wyników badań przeprowadzono koncentrując się na wykazaniu różnic (A vs B) dotyczących:

- zwyczajów żywieniowych, samopoczucia, wypoczynku i rekreacji, motywów zachowań prozdrowotnych, wskaźników zdrowia somatycznego, satysfakcji z życia, zachowań zdrowotnych,
- reagowania na stres oraz zależności pomiędzy wsparciem innych osób a występowaniem zaburzeń nerwicowych,
- zachowań zdrowotnych w zależności od zmiennych socjodemograficznych oraz czynników determinujących wystąpienie zaburzeń nerwicowych.

W odniesieniu do zwyczajów żywieniowych wykazano różnice statystycznie istotne dla częstości spożycia takich produktów jak: kasze, makarony, ryż, mleko, tłuszcze roślinne, masło, mięso, ryby i przetwory. Produkty te były częściej spożywane przez

osoby zdrowe, natomiast nie zaobserwowano różnic biorąc pod uwagę słodzenie i dosalanie potraw, także ilość cukru, częstość spożywania napojów (wyjątek kawa), rodzaj spożywanego posiłku (za wyjątkiem śniadania, kolacji i podjadania, spożywanie alkoholu 1 raz w tygodniu) oraz brak różnic istotnych statystycznie w przypadku palenia papierosów, a także ilości wypalanych papierosów. Dwie zmienne opisujące samopoczucie w badanych grupach (A vs B) okazały się istotne statystycznie (badani zdrowi lepiej oceniają swoje zdrowie aniżeli z zaburzeniami nerwicowymi).

Doktorantka wykazała również różnice statystycznie istotne w zakresie wypoczynku i rekreacji (A vs B) w przypadku zmiennych: kino/teatr i spotkania towarzyskie (osoby zdrowe są bardziej aktywne). Ciekawych informacji dostarcza również analiza wyników dotyczących sposobu reagowania na stres w badanych grupach. Statystycznie istotne okazały się takie parametry jak: brak apetytu, zwiększone spożycie alkoholu, nasilone martwienie się oraz odczuwanie niepokoju i lęku tzn. u osób chorych objawy te są bardziej nasilone. Osoby z zaburzeniami nerwicowymi rzadziej określają również swój styl życia jako prozdrowotny ($p < 0,05$). Z socjomedycznego punktu widzenia interesujące są również wyniki oceniające wpływ wsparcia społecznego (pomocy innych osób) a występowaniem zaburzeń nerwicowych. Co ciekawe, i zmuszające do refleksji; osoby zdrowe częściej mogą liczyć na wsparcie od rodziny, sąsiadów, pielęgniarek, osób duchowych, aniżeli osoby z zaburzeniami nerwicowymi !!! Zasygnalizowany przez Doktorantkę problem nabiera szczególnego znaczenia jeśli uwzględni się kolejną badaną zmienną – satysfakcję z życia, bowiem okazuje się, że osoby zdrowe charakteryzowały się wyższym poziomem satysfakcji z życia w porównaniu do osób z zaburzeniami nerwicowymi. Różnice te były statystycznie istotne. Nie napawa również optymizmem analiza zachowań zdrowotnych w badanych grupach (A vs B). Osoby zdrowe wykazywały bardziej prozdrowotne nastawienie psychiczne w stosunku do osób chorych, a także ogólnych zachowań zdrowotnych. Zachowania zdrowotne były powiązane ze zmiennymi socjodemograficznymi (płeć badanych, wiek, wykształcenie). W przypadku płci, wyniki wykazały różnice statystyczne istotne dla każdego analizowanego wskaźnika zachowań zdrowotnych (zmienne: ogóle zachowania zdrowotne, prawidłowe nawyki żywieniowe, zachowania profilaktyczne, pozytywne nastawienie psychiczne, praktyki zdrowotne), a kobiety cechował wyższy poziom zachowań prozdrowotnych. Doktorantka wykazała, że wiek badanych jest powiązany

z takimi zmiennymi jak: ogólne zachowania zdrowotne, prawidłowe nawyki żywieniowe i pozytywne nastawienie psychiczne, natomiast w przypadku wykształcenia, dodatkowo związek dotyczył zachowań profilaktycznych, praktyk zdrowotnych. Powyższy fragment uzyskanych przez Doktorantkę wyników uzupełnia informacja o braku różnic statystycznie istotnych pomiędzy osobami zdrowymi i chorymi biorąc pod uwagę rozkład wartości wskaźnika wagowo-wzrostowego (BMI) badanych grupach osób zdrowych i chorych (uwaga: tabela powinna być uzupełniona o wartości ciśnienia tętniczego).

W opinii recenzenta bardziej wyeksponowany i wyjaśniony powinien być fragment dysertacji dotyczący predyktorów rozwoju zaburzeń nerwicowych z uwagi na wartości zarówno poznawcze jak i praktyczne. Do zaproponowanych predyktorów należą między innymi: ciśnienie tętnicze, wskaźniki zachowań profilaktycznych, pozytywne nastawienie psychiczne, sposoby reagowania na stres. W przypadku pierwszego predyktora, cytując za Doktorantką „.... gdy u badanych wystąpi ciśnienie prawidłowe wysokie lub nadciśnienie, prawdopodobieństwo wystąpienia zaburzeń nerwicowych wzrośnie o 2900,0%”. Zakładając, że nie mamy do czynienia z błędem zapisu, otrzymana wartość powinna mieć szczegółowe wyjaśnienie, a tok postępowania dokładnie opisany. Oczywiście, wyniki odnoszą się do badanych grup kobiet i mężczyzn, jednakże uzyskane wyniki mogą być cenną wskazówką w jakim kierunku powinny być prowadzone dalsze badania (o których wspomina Doktorantka we fragmencie dotyczącym ograniczenia badań).

Uzyskane przez Doktorantkę wyniki badań posiadają aspekty zarówno poznawcze jak i praktyczne. Zostały podsumowane poprzez weryfikację założonych hipotez badawczych i omówione w dyskusji wyników, zakończonej wnioskami i postulatami. Należy podkreślić, że zarówno wnioski i postulaty dobrze odzwierciedlają zarówno część wynikową jak i dyskusyjną dysertacji, i są miarą dojrzałości naukowej Doktorantki. Tezę tę potwierdza końcowy fragment pracy w którym mgr Zofia Musiał w sposób rzetelny przedstawia ograniczenia wynikające z przeprowadzonych badań.

Należy podkreślić, że oparte na nowoczesnej metodyce badania, pozwoliły na uzyskanie wielu cennych informacji. Metodyka badawcza została dobrana w sposób przemyślany, zoptymalizowany na uzyskanie kompleksowej odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Uwagę zwraca również bardzo dobre opracowanie

statystyczne wyników badań, które może być wzorem do naśladowania dla tego typu prac badawczych. Wykorzystano nie tylko parametry statystyki opisowej, oceniono również istotność różnic pomiędzy analizowanymi zmiennymi wykorzystując testy χ^2 niezależności, dokładne testy Fischera, testy U Manna-Whitney'a, test t Studenta dla prób niezależnych, analizy korelacji rang Spearmana, analizę regresji logistycznej.

Dobór metod statystycznych wskazuje na dobrze opanowaną przez Doktorantkę umiejętność krytycznej analizy uzyskanych wyników badań, których podsumowaniem są wnioski – napisane prawidłowo; są ciekawe, a Doktorantka zadbała o to, aby odzwierciedlały wyniki poszczególnych etapów badań i nie wykraczały poza ich zakres.

Podsumowanie

Po zapoznaniu się z przedstawioną mi do oceny pracą, uważam, że jest ona wartościowym opracowaniem, na który składają się: sposób przygotowania i opracowanie teoretyczne tematu, staranne zaplanowanie eksperymentu, przeprowadzenie badań w oparciu nowocześnie metodykę oraz interpretacja uzyskanych wyników badań. Doktorantka wykazała dobre przygotowanie teoretyczne i praktyczne, a zawarte w recenzji uwagi mają charakter głównie redakcyjny i nie mają wpływu na ocenę końcową przedstawionej do recenzji pracy doktorskiej.

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Zofii Musiał pt. „Analiza wybranych aspektów stylu życia w tym żywienia osób z zaburzeniami nerwicowymi oraz osób zdrowych” odpowiada warunkom stawianym pracom na stopień doktora. W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Dyscypliny Nauki o zdrowiu UJ CM o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu w dyscyplinie nauki o zdrowiu .

Prof. dr hab. Juliusz Przysławski